

Skolehistorien – et forsømt område¹⁾

Af ROAR SKOVMAND

»Den danske skoles historie har hidtil kun i ringe grad tiltrukket sig den historiske forsknings opmærksomhed.« Således indleder lektor *Aksel Nellemann* sin fremstilling af »Den danske skoles historie«, udkommen i begyndelsen af 1966 på Gjellerups forlag.

Det er så sandt, som det er sagt. Siden *Joakim Larsen* for snart et halvt hundrede år siden afsluttede sit grundige og grundlæggende værk om den danske folkeskoles historie, har forskningen vedrørende dansk skolehistorie været beskeden og utilstrækkelig. Det gælder såvel den ydre udvikling af lovgivningsrammer, administration, byggeri og lærerkræfter som den indre udvikling: undervisningens indhold, fag og metoder, karakter og målsætning. Det gælder også sammenhængen med den øvrige samfundsudvikling og med tidsånden. Det gælder også de enkelte skoleformer, selv om det må nævnes, at den lærde *Bjørn Korne-rup* i sine værker om Ribe Katedralskoles og Frederiksborg Stats-skoles historie har kastet lys over væsentlige sider af den højere skoles udvikling; også folkehøjskolens ældre historie er blevet behandlet. Fremhæves må også *Poul Müllers* fine studier over læsebøgernes historie. Men derved ændres ikke helhedsbilledet: Den danske skoles fortid er et forsømt område.

Det falder stærkt i øjnene, når man sammenligner med den udvikling, der er sket inden for den kirkehistoriske forskning. Her behøver man blot at minde om den store undersøgelse af vækkelsernes frembrud i det forrige århundrede, som *P. G. Lindhardt* og *Hal Koch* satte i gang. Eller man kan pege på den store otte binds »Den danske Kirkes Historie«, der blev afsluttet 1966 med Hal Koch, Bjørn Korne-rup, *Niels Knud Andersen* og Lindhardt som hovedforfattere. Og især må fremhæves, hvad oprettelsen i 1956 af Københavns Universitets Institut for dansk Kirkehistorie har betydet. Atter her var Hal Koch igangsætteren, og det lykkedes ham på forbavsende kort tid med dr.

1. Denne artikel indeholder de væsentligste punkter i et foredrag holdt i Pædagogisk Selskab den 1. april 1966, med enkelte ajourførende tilføjelser.

K. E. Bugge som nærmeste medhjælper at skabe et arnested for studiet af dansk kirkehistorie, set i sammenhæng med den almindelige sociale og politiske udvikling.

Et tilsvarende arnested for studiet af dansk skolehistorie har hidtil været savnet. Det skal ikke underkendes, at *Statens pædagogiske Studiesamling*, der fik en strålende leder i *Poul Müller*, skabte et grundlag for kendskab til skoleforhold i fortid og nutid, men forskning har ikke været hovedformålet for denne fortræffelige servicecentral.

I 1964 fejrede man jubilæet for skolelovene fra 1814, bl. a. ved udgivelsen af det indholdsrige festskrift »Af landsbyskolens saga«. Man måtte ved denne lejlighed erkende, at det var på høje tid, at tage den danske landsbyskoles historie op til videnskabelig behandling. På initiativ af Danmarks Lærerforening blev der skaffet en bevilling til løsningen af denne opgave. Hertil bidrog Undervisningsministeriet, og ved dets hjælp har det også været muligt at knytte en ung videnskabsmand som kandidatstipendiat til Danmarks Lærerhøjskole med henblik på udforskning af landsbyskolens historie.

Dette faldt i tråd med bestræbelser på Lærerhøjskolen for at søge oprettet et *Institut for Dansk Skolehistorie*. Da historikeren *Ernst Larsen* i 1964 trak sig tilbage fra sin skelsættende rektorgerning på Danmarks Lærerhøjskole, tilskyndede han sine medarbejdere til at få denne sag gennemført. Ved Lærerhøjskolens afslutningsfest lige før sommerferien 1965 kunne hans efterfølger som rektor, professor *Harald Torpe*, meddele, at der nu var oprettet et sådant institut under Danmarks Lærerhøjskole.

Det er klart, at et institut af denne art ikke kan bygges op fra den ene dag til den anden. Vilkårene for at begynde noget nyt er ikke de bedste i en tid, hvor riget fattes penge. Der fattes ikke penge af den grund, at Danmark er et fattigt land som på Christian IV's tid, men af den grund, at samfundet har vokseværk, og at opgavernes art og omfang er så overvældende, at der bliver rift om de begrænsede pengemidler og den begrænsede arbejdskraft, der kan stilles til rådighed. Men vort slægtled vil komme under anklage, hvis det ikke løser de opgaver, som kun det kan løse.

»Hvad er det da, der haster så stærkt?« vil man spørge. Svaret lyder overraskende nok! »Det, der haster, er at redde – den nyeste historie!« Her må man minde om, at ingen af de ovenfor nævnte grundlæggende skolehistoriske værker behandler tiden efter sidste år-

hundredskifte. Og indvender man så, at vi har skriftlige kilder bevaret i læssevis, må der svares: Man har officielle akter, mødereferater, tjenstlige skrivelser og kommissionsbetænkninger for ikke at tale om tidsskrifter og blade, men den kilde, som tit hjælper os til så rig forståelse af det forrige århundredes tanker og handlinger, de private breve, flyder ikke nær så rigeligt i vor tid som i vore bedsteforældres. De tankeudvekslinger, der dengang blev betroet papiret, kunne i stort omfang bevares til eftertidens forskning. De samtaler, der foregår pr. telefon, dør oftest hen med ledningernes summen. Derved indskrænkes ikke blot kildernes antal, men også deres kraft. Bevarede akter afspejler sjældent overvejelsernes første og tit mest inspirerende øjeblikke.

Hvad er der da at gøre? De skriftlige kilder må suppleres med mundtlige beretninger. Her er tale om en vanskelig og farlig kilde, – erindringen er svigefuld, – men den er uundværlig. De unge historikere, der for »Udgiverselskabet for Danmarks nyeste Historie« har gennempløjet stoffet til besættelsestidens historie, har gjort erfaringer med hensyn til behandlingen og værdien af dette stof, som kan komme det nye institut til gode. De har opnået øvelse i at anvende interviewets teknik i historieforskningens tjeneste. Det må være nok her at henvise til nogle metodiske betragtninger, som historikeren *Henning Poulsen* har fremsat i tidsskriftet »Historie« (Jyske Samlinger, Ny Rk. VII, 1) under titlen »Specielle kildeproblemer i den nyeste tids historie«.

Hvis Institut for Dansk Skolehistorie f. eks. vil tage en undersøgelse op om de overvejelser, der gik forud for den gennemgribende revision, der fandt sted af danske skolebøger i 1930'erne – i en ånd stik modsat den, der i disse år fik magt over sindene i vort sydlige naboland – da er det ikke nok at rådspørge kommissionsarkivet og skolepressen. Så må man gå til de personer, som tog del i drøftelserne. Men hvor mange af dem er endnu i live?

Eller man kan tænke på »Syvmandsudvalget«. Hvor mange mon ved, hvad dette navn dækker over? Det var et udvalg, der virkede i besættelsestiden og bestod af formændene for de store lærerorganisationer. Da man efter 9. april 1940 fra det tyske gesandtskabs side krævede en tilnærmelse fra den danske skoles side over for tysk sprog og kultur, afviste dette udvalg over for undervisningsministeriet ethvert nærmere tysk-dansk samarbejde på skolens område, sålænge Danmark var besat af tyske tropper. Dette udvalg efterlod sig af letforståelige grunde ikke noget arkiv, men adskillige af dets medlemmer er i live.

Uden deres bidrag vil udvalgets og dermed en væsentlig side af den danske skoles historie i denne periode gå tabt.

Mon disse eksempler ikke vil være tilstrækkelige til, at enhver kan forstå, at det haster med at redde historien – og måske allermest med at redde den historie, der ligger nærmest vor egen tid? Ved rektor Ernst Larsens hjælp er det allerede i instituttets første virksomhedsår lykkedes at tilvejebringe et grundlag for en væsentlig side af læreruddannelsens historie i de seneste årtier.

Det blev før nævnt, at der er knyttet en kandidatstipendiat til Lærerhøjskolen og dermed til instituttet med den særlige opgave at udforske landsbyskolens historie. Tidsfeltet er i første omgang afgrænset til årene fra 1880'erne til omkring 1920. »Haster det nu også så meget?« Svaret lyder, at den nye skolelov fra 1958 har ført til og vil føre til nedlæggelse af gamle landsbyskoler i stigende tal. Mange skoler sælges til private eller kommer på anden måde til ny anvendelse. Hvis der nu ligger gamle sager, papirer eller protokoller eller fotografier, på loftet, står de i fare for at blive fjernet og tilintetgjort. Dermed kan kilder af uvurderlig betydning gå tabt. Også her gælder det, at de skriftlige kilder ikke slår til. De gamle landsbylærere og deres elever bevarer i deres minde en skoleverden, som nu forsvinder eller i hvert fald omformes. Det er snart sidste frist til at redde den. Det kan blive nødvendigt at redde historien »baglæns«, at behandle landsbyskolen fra slutningen af det forrige århundrede til nu, før man går i lag med ældre tiders forhold.

Til det, som står i fare for at forsvinde, hører også de private real-skoler. Mange af disse skoler fyldte et hul i det offentlige skolesystem. De bød tit den eneste mulighed for en videregående skoleuddannelse på landet, og de virkede i det hele tit som kulturcentre på linje med højskolerne. Også til denne skoleforms historie må kilderne sikres, inden de går tabt. Historikerne kan ikke overlade til digterne alene at bevare disse steders billede til eftertiden, selv ikke når det er gjort så livsnært som i *Erik Aalbæk Jensens* roman »Perleporten«. Også »de frie skolars« forhold kan være usikre. De har tit været så nært forbundne med skolelederen, at sager, der egentlig hørte hjemme i skolernes arkiv, havnede i forstanderens private og dermed forsvandt ud i det blå.

Det er klart, at et institut kan ikke have til hovedopgave at fungere som et brandkorps, der rykker ud, når der meldes ildløs. Red-

ningsarbejdet, der forestår nu i de kommende år, er så omfattende, at det ikke kan udføres som en institutopgave alene. Imidlertid er Selskabet for Dansk Skolehistorie oprettet i efteråret 1966. Dets virke vil naturligvis komme til at støtte instituttets, men navnlig vil det kunne løse opgaver, som kræver nær kontakt med alle egne af landet.

Indsamlingen og ordningen af kildemateriale er en forudsætning for instituttets virksomhed. Det er, som påvist, en vigtig opgave og en opgave, der haster, men det er ikke instituttets hovedopgave. Hovedopgaven er forskning af dansk skolehistorie. Hvis den lod sig bestemme afgørende af, hvad der til enhver tid kunne findes eller reddes fra gamle skoler eller mennesker, ville forskningen få et utilladeligt tilfældigt præg. Præget ville blive lige så utilladeligt tilfældigt, hvis forskningens emner blev bestemt af, hvilke sider af skolens historie der kunne have praktisk betydning for skolen eller samfundet i dag. Historieforskningen er ikke nogen nyttevidenskab på den måde.

Instituttets bestyrelse, der består af Lærerhøjskolens professorer i historie og pædagogik samt enkelte særlig kyndige på området, har udformet instituttets opgave således: »Instituttets opgave er forskning af dansk skolehistorie. Der lægges vægt på at belyse såvel skolens idemæssige grundlag, dens lovrammer og administrative tilrettelægning som den pædagogiske, faglige, lokalt- og personlighedsprægede udvikling i sammenhæng med tids- og samfundsforholdene.« Efter omtale af indsamlingsopgaven fortsættes der: »Efter bearbejdelse af egnet materiale udgiver instituttet kilder til og behandlinger af emner vedrørende dansk skolehistorie.«

Det kan lyde tørt, men virkeligheden, der gemmer sig bag ved ordene, er uendelig rig. For godt tre hundrede år siden udkom en bog, der havde titlen »Danmarks frugtbare herlighed«. Men hvad er, når det kommer til stykket, årsagen til vort lands frugtbare herlighed? Hverken at vi har særlig god landbrugsjord eller rigdom på råstoffer til industri. Vore råstoffer er den rene ynk. Kilden til vor rigdom er skolen, ikke blot folkeskolen, men også de frie skoler og de højere skoler, kort sagt skolen i alle dens former. Vi må her ikke glemme, hvad vi har lært af andre folk, fra grækerne til amerikanerne.

Ligesom *Raffael* har malet et billede af »Skolen i Athen«, ser vi for os et billede af »Skolen i Danmark«. Tager vi instituttets formålsparagraf til ledetråd, står der først noget om skolens idemæssige grundlag. Hos de gamle grækere var det *Platon* og *Aristoteles*, der gav skolen

dens idemæssige grundlag. Hvem var det i den danske skole? Mon ikke *Grundtvig* og *Georg Brandes*? Og ved deres fødder Grundtvigs discipel *Christen Kold* og Brandes' discipel *P. Munch*.

På billedet af »Skolen i Danmark« ser vi i forgrunden en sværm af mænd i ivrig samtale. Ledetråden siger os, at det er dem, der sørger for lovrammerne og den administrative tilrettelægning. Her ser vi *brødrene Reventlow*, her ser vi *Madvig* og *Monrad* omkring midten af forrige århundrede, derefter *J. C. Christensen* og *K. M. Klausen* – og nærmest os og vor tid: *Jørgen Jørgensen*, *Bornholt*, *Helveg-Petersen* og – vor egen *K. B. Andersen* i færd med at forklare sine nordiske værkfæller, at vi ikke må ensrette vort skolevæsen så meget, at der ikke bliver plads for valg mellem de forskellige skoleformer og -typer, som har udviklet sig her i landet.

På den anden plads i forgrunden vil vi finde dem, der har søgt at forme den pædagogiske praksis. Blandt de ældre ser vi *Natalie Zahle*, men også de, der i 1920'erne var opfyldt af »de moderne skoletanker«. De er nu skudt noget til side af pædagoger, der er »meningsfyldte« og peger på erhvervet, som skolen skal indstille de unge på. En høj og mager mand rager op og råber: »Skal de unge ikke have lov at lege?« Helt for sig selv ser vi hende i krogen en hedebonde holde skole med sine børn, hjemmeundervisning. Han forklarer børnene stjerne og planeternes stilling. Ved hjælp af små tobaksskyer viser han, hvorledes luftstrømmene får skyer i forskellig højde til at drive i forskellige retninger. Hjemmeundervisningens dage er vel omme, men dermed er hjemmets skolemæssige opgaver ikke udtømt.

De følgende punkter i instituttets formålsparagraf handler om den faglige, lokalt- og personlighedsprægede udvikling. Alle disse områder står uklart for os på billedet af skolen i Danmark. Indtil midten af forrige århundrede var religionen rygmarven i al undervisning, men der har altid været en opdeling i fag, og de enkelte fags udvikling fortjener at udforskes, men også at ses i sammenhæng med hinanden og med hele samfundsudviklingen. Det er en betragtningssmåde, som det kan være særlig fristende at tage op på Lærerhøjskolen, hvor det tværvideenskabelige samkvem har gode muligheder. Det har det, fordi Lærerhøjskolen ikke er større, end at lærere fra alle fag dagligt kan mødes, men især fordi de faglig-pædagogiske studier, der nu er sat i gang, vil medføre et livligt samspil mellem de forskellige forskningsgrene.

Slår man op i vore amtshistoriske årbøger og sognehistorier, vil man dér finde talrige bidrag til landsbyskolernes historie. Desværre rummer disse bidrag tit alt for mange ligegyldige enkeltheder, de kan være for snævert afgrænsede og utilstrækkeligt underbyggede. Men der er en voksende interesse for dette felt, og det vil være en nærliggende opgave for instituttet at yde en håndsækning til dem, der ønsker at studere lokal skolehistorie. Der er virkelig brug for en kortlægning af udviklingen i de enkelte egne af landet. Derved vokser billedet af skolen i Danmark til at omfatte et helt folk.

Formålsparagraffens sidste punkt er samspillet mellem skolen og samfundet og mellem skolen og tidens strømninger, hjemme og ude. Netop på dette punkt har instituttet taget en konkret arbejdsopgave op. Den består i punktvisse undersøgelser af landsbyskolens stilling i befolkningen fra slutningen af forrige århundrede til henimod vore dage. Her undersøges det, i hvilken grad læreren har deltaget i egnens liv. Man vil se efter, om han har passet brugs- eller mejeriregnskab, været meddeler til den lokale avis, eller om han har skullet skaffe talere til møderne i forsamlingshuset. Man må også søge klarhed over, om skolens arbejde har været mødt med velvilje eller surhed fra de lokale myndigheders side. I hvilken grad har stedets præg af højskole eller Indre Mission, af Venstre eller Højre, påvirket læreren, og i hvilken grad har læreren påvirket egnen? Er der opstået friskoler og hvorfor? Andre undersøgelser vil gå ud på at få klarhed over, hvad der foregik i selve skolestuen, ikke blot i barneskolen og folkeskolen, men i alle skoleformer.

Blandt de kilder, der er tilvejebragt og som fortjener udgivelse, er en dagbog, skrevet af en højskoleelev på Vallekilde højskole i årene 1884–86. Det er et lykkeligt og sjældent træf, at en sådan dagbog er bevaret. Den elev, der har skrevet dagbogen, er en ung tømrer, der går lige stærkt op i undervisningen, kammeratlivet og tidens brændende spørgsmål, både kulturelle, religiøse og politiske. Vintrene 1884–85 og 1885–86 var en bevæget tid på højskolerne. Det var provisorie-årene, det var brydningsår i kulturlivet, og det var de år, da den svenske gymnastik holdt sit indtog på højskolerne, først på Vallekilde. Men også hverdagslivet på skolen belyses, de dårlige kammeraters indflydelse, den simple kost, de hårde epidemier, lærernes og forstanderens færd og forhold til elevkredsen og egnen.

Folkehøjskolen blev i slutningen af forrige århundrede for mange

af landsbyskolens elever kronen på værket. Den er også det element i den danske skoles udvikling, der har vakt størst opmærksomhed i udlandet. Mens folkehøjskolen kun er centralt emne i en enkelt dansk disputats, har flere udenlandske forskere taget den op til videnskabelig behandling, senest, klarest og livligst den franske professor madame *Erica Simon* i hendes Sorbonneafhandling fra 1960 »Réveil national et culture populaire en Scandinavie«, der handler om den nordiske højskoles »genesis« fra 1844 til 1878.

Dette skal nævnes tilslut, fordi det også er instituttets opgave at se ud over Danmark, til de nordiske nabolande og den øvrige verden. Vor egen udvikling forstås kun i sammenhæng med omgivelsernes, og det må være en selvfølgelig opgave for instituttet at søge forbindelse med tilsvarende forskningscentre uden for Danmark.

Til sidst må det siges, at vel har instituttet opgaver nok, men opgaverne løses ikke uden arbejdskraft og penge. Det er en værdifuld støtte, at afdelingsleder, dr. *K. E. Bugge*, der var med til at bygge Institut for dansk Kirkehistorie op, sidder i instituttets bestyrelse og kan støtte det med sin rige erfaring. I efteråret 1966 har han sammen med det skolehistoriske instituts leder begyndt en studiekreds på Lærerhøjskolen over den danske skoles historie mellem de to verdenskrige. Foruden nødvendig og daglig kontorhøjte er amanuensis, mag. art. *Ingrid Markussen* og kandidatstipendiat, cand. mag. *Gunhild Nissen*, daglige støtter i instituttets virksomhed. Men udover den bevilling, der er givet fra undervisningsministeriet til forskning vedrørende landsbyskolens historie, er der endnu ikke fra statens side ydet midler til instituttets drift. Det håber vi kommer. En væsentlig støtte og opmuntring har det været, at instituttet i starten har fået bevilget et tilskud fra Danmarks Lærerforening på 30.000 kr. fordelt over tre år. Vi håber, at instituttet ved sin forskning og ved kommende publikationer skal gøre sig fortjent til bevilling af de pengemidler, der er nødvendige for at det kan løse de store opgaver, der ovenfor er skitseret.